

www.iran.ru/news/analytics/99895/IRAN_KITAY_GRANDIOZNIY_DIPLOMATICHESKIY_PRORIV

27. Ибрагимов Фархад. Иран – Китай: Прагматичное партнёрство в пику санкциям США. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2017/12/06/iran-kitay-pragmaticchnoe-partnyorstvo-v-piku-sanktsiyam-ssha>
28. Военные новости: выручит ли Китай Иран после новых санкций? URL: <http://nk.org.ua/geopolitika/voennyye-novosti-vyiruchit-li-kitay-iran-posle-novyih-sanktsiy-146583>
29. Комраков А. Китай захватывает иранский рынок. URL: http://www.ng.ru/economics/2018-08-12/4_7286_iranchina.html
30. Синьхуа. 4.06. 2019. URL: http://russian.news.cn/2019-06/14/c_138143769.htm
31. Bloomberg: Иран потерял надежду на помощь со стороны Китая. URL: <https://regnum.ru/news/2600237.html>
32. Импорт сырой нефти Китаем из Ирана в апреле достиг пятилетнего максимума. URL: https://www.iran.ru/news/economics/113074/Import_syroy_nefti_Kitaem_iz_Irana_v_aprele_dostig_pyatiletnego_maksimuma

УДК 94 : 327 (5-191.2 +510) “1992/2019”

Деменко О. Ф.

ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ КНР 1992–2019 РОКІВ

У статті досліджуються особливості зовнішньополітичної стратегії КНР у регіоні Центральної Азії протягом 1992–2019 рр. Зазначається, що країни Центральної Азії мають стратегічне значення для Китаю за широким спектром інтересів. Насьогодні Китай є провідним партнером центральноазійських держав у сфері міжнародної безпеки, енергетики, транзиту, економічної співпраці, безпеки кордонів, боротьби з тероризмом. Вплив інших країн на регіон Центральної Азії є не співмірним із можливостями КНР.

Ключові слова: *Центральна Азія, Китайська Народна Республіка, зовнішня політика, міжнародна безпека, співробітництво.*

Olexandr Demenko. Central Asia in the 1992–2019 Foreign Policy Strategy of China

The author studies the features of China's foreign policy strategy in the Central Asian region during 1992–2019. It is noted that the countries of Central Asia are of strategic importance to China in a wide range of interests. Today, China is a leading partner of Central Asian countries in the fields of international security, energy, transit, economic cooperation, border security, and the fight against terrorism. The influence of other countries on the Central Asian region is not commensurate with China's capabilities.

Key words: *Central Asia, the People's Republic of China, foreign policy, international security, cooperation.*

Китайська Народна Республіка з часу свого створення завжди відіграла вагомую роль на міжнародній арені. На початку ХХІ ст. Китай став однією з провідних держав світу. За умови збереження динаміки свого розвитку вже у недалекій перспективі ця країна зможе претендувати на роль світового лідера. Інтенсивний економічний та технологічний розвиток, дипломатична та інвестиційна активність зміцнюють міжнародно-політичну вагу та авторитет КНР, що додає динамізму трансформаціям сучасної системи міжнародних відносин та впливає на поведінку інших міжнародних акторів на світовій арені.

На тлі зростання могутності та активності Китаю у світовій політиці відбувається зміцнення політичних, економічних та культурних позицій КНР у регіоні Центральної Азії (ЦА). Це питання викликає підвищений науковий інтерес та зумовлює важливість і актуальність дослідження політико-економічних пріоритетів КНР у Центральній Азії.

Різномасштабні питання зовнішньополітичної стратегії Китаю щодо країн ЦА, його політичні та економічні пріоритети у регіоні досить широко висвітлюються в публікаціях вітчизняних та зарубіжних науковців. Цінним надбанням у дослідженнях китайської політики щодо регіону Центральної Азії є частина колективної монографії «Центральна Азія: погляд з Вашингтону, Москви та Пекіна» авторства Чжао Хуашена [1]. Аналізу відносин між КНР та

країнами Центральної Азії присвячена монографія М. Олімата [2]. Дослідження системи міжнародних відносин у ЦА, у тому числі і в контексті політики КНР в регіоні, здійснене науковцями Московського державного інституту міжнародних відносин [3]. Сучасний стан політики Китаю щодо регіону Центральної Азії проаналізував у своєму дослідженні О. Воробйов [4]. Політико-економічні пріоритети Китаю в Центральній Азії детально висвітлені Г. Мінгазутдіновою, Л. Чекаленко і Н. Пророченко в третьому розділі колективної монографії «Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях» [5] та у науковій публікації С. Даниленка та О. Гальони [6].

Аналіз багатьох офіційних документів, наукових публікацій, інформаційно-аналітичних матеріалів із питань сучасних міжнародних відносин свідчить, що на початку ХХІ ст. регіон Центральної Азії з позицій геополітики та геоekonomіки набуває для Китаю стратегічного значення, а проблематика співробітництва Китайської Народної Республіки з центральноазійськими країнами викликає все більший інтерес у науковому та експертному середовищі.

При цьому, динамічні зміни, які відбуваються в сучасному безпековому середовищі, загострення суперечностей між провідними центрами сили, демографічні проблеми, турбулентність світової економіки не дозволяють сформувати цілісне уявлення про політичне майбутнє як цього важливого регіону, так і всього світу загалом.

Тож надзвичайно важливими є подальші дослідження місця і ролі країн Центральної Азії в зовнішньополітичній стратегії Китайської Народної Республіки та, виходячи із загальних принципів сучасної китайської зовнішньої політики, з'ясування тенденцій та перспектив розвитку різноформатних зв'язків між Китаєм та Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном.

Важливість регіону Центральної Азії впливає з його особливостей. На думку В. Халанчук, основними характеристиками країн ЦА є:

– наявність невирішених суперечностей між державами регіону щодо розмежування кордонів, міжетнічна напруженість;

– продовольчі та водні проблеми, зумовлені особливостями клімату, зростанням демографічних показників та некваліфікованим управлінням наявними ресурсами;

– неврегульованість афганського питання, що негативно впливає на безпекову ситуацію в регіоні ЦА та сприяє поширенню тероризму, організованої злочинності та наркотрафіку;

– авторитарний стиль правління та відносно стійкі політичні режими (окрім нестабільного Киргизстану);

– відносно низький рівень соціально-економічного розвитку (Таджикистан і Киргизстан найбільш бідні у регіоні), сировинний характер економік, які значно залежать від світових цін на енергоносії та сировину [7, с. 1].

Водночас, всі країни ЦА, тією чи іншою мірою, володіють значними запасами природних ресурсів, а сам регіон є важливим транзитним шляхом між Європою та Азією.

Центральна Азія – це регіон світу, де триває процес самовизначення, будівництва національної державності і створення основ для міжнародної суб'єктності. При цьому, в регіоні активно розвивається процес внутрішнього суперництва між країнами, який ускладнюється не до кінця зрозумілим баченням місця і перспектив регіону у світовій політиці та економіці, що істотно полегшує дії зовнішніх гравців. Не буде перебільшенням твердження, що ЦА сформувалася як регіон скоріше тому, що таким його бачать ззовні. Не випадково саме зовнішні чинники мають вирішальний вплив на формування регіонального порядку, а в центральноазійську політику залучено багато зовнішніх гравців, у кожного з яких є конкретні геостратегічні інтереси, що, своєю чергою, породжує між ними конкуренцію за вплив [8].

Тож не випадково Центральна Азія у сучасних умовах стала ареною суперництва провідних гравців світу: КНР, Російської Федерації та США. Безперечно, що саме відносини між цими впливовими акторами є визначальними для регіону.

Т. Макаренко зазначає, що конкуренція КНР, Російської Федерації та США досить специфічно впливає на країни ЦА. Попри регулярну критику регіону за відсутність демократичного розвитку і нездатність взяти під контроль злочинність і екстремізм, що піднімає голову, дії зовнішніх гравців сприяють автократичному

правлінню і корупції, що потім негативно впливає на клімат економічної, політичної та соціальної стабільності. Центральна Азія є частиною змагань, у яких зовнішні гравці по черзі змагаються за увагу і, зрештою, за доступ до ресурсів. При цьому, регіональні еліти розуміють, що вони можуть користуватися конкуренцією інтересів для власної вигоди. У результаті часто вважається, що такими категоріями, як верховенство права, корпоративне врядування, прозорість комерційних операцій можна пожертвувати заради національних інтересів. Поки США, Росія і Китай продовжують грати в геополітичні ігри в регіоні, тут залишатиметься вигляд стабільності. Але будь-яке незначне послаблення інтересів може подіяти як катализатор, який підштовхне регіон до нестабільності [9].

Китай прагне трансформації відносин із провідними країнами світу в цілому. Згідно з китайською позицією, зміни у таких відносинах мають забезпечити подальше входження Китаю до глобальної економіки на рівних правах із розвиненими країнами.

Оцінюючи теперішній рівень китайської промисловості, Пекін прагне більшої участі у «глобальних ланцюгах доданої вартості», зокрема на етапах високотехнологічних науково-дослідницьких та дослідно-конструкторських робіт, а також у післяпродажних послугах. Китай закликає до побудови інноваційної, здорової, взаємопов'язаної та інклюзивної світової економіки. У досягненні таких завдань китайська сторона спирається на гео економічну стратегію, в рамках якої розраховує заручитися підтримкою азійських країн, що розвиваються, та отримати доступ до світових ринків товарів і технологій [10].

Регіон Центральної Азії має стратегічне значення для Китаю. Це пояснюється широким спектром інтересів КНР у цьому регіоні. Серед таких інтересів доцільно виділити наступні:

- геополітичні: розташування в центрі Євразії підвищує стратегічну значимість регіону ЦА для Китаю як стратегічного тилу та зони стабільності;

- економічні: формують три найбільш пріоритетні напрями діяльності для КНР: 1) зовнішня торгівля та економічне співробітництво між країнами; 2) інвестиційна діяльність як засіб впливу на економіку країн ЦА; 3) використання транзитного потенціалу регіону;

- ресурсні: наявність значних покладів природних та енергетичних ресурсів;
- військово-політичні: недопущення можливості створення військових блоків проти Китаю;
- безпекові: 1) боротьба з тероризмом і екстремізмом. Усунення активності терористичних і екстремістських угруповань, здатних дестабілізувати ситуацію в Сіньцзян-Уйгурському автономному районі; 2) збалансування інтересів третіх країн, у першу чергу інтересів США та Росії; 3) забезпечення безпеки кордонів шляхом підтримки стабільності прикордонних територій, забезпечення економічного процвітання народів регіону та сприяння зміцненню миру і стабільності на кордонах [11].

Аналізуючи еволюцію центральноазійської стратегії Китаю, польська дослідниця Є. Чарковська виділяє три етапи формування політики Китаю в регіоні ЦА:

Перший етап (1991–1995 рр.) – спостережний. Пекін оцінив нові реалії в ЦА після розпаду СРСР і в 1992 р. встановив дипломатичні відносини з країнами регіону, при цьому реалізуючи дуже обережну політику. Поступово вирішувалися питання формування атмосфери довіри і створення договірно-правової бази двосторонніх відносин. Важливою подією став візит прем'єра Китаю Лі Пена в Ташкент, у ході якого він окреслив основні умови і напрямки розвитку відносин Китаю з країнами ЦА – спільність інтересів як фундамент для дружніх відносин, націленість на взаємну вигоду та запевнення, що Китай не загрожує жодній державі ЦА.

Другий етап (1996–2000 рр.) – реалізація «стратегії проникнення», яка диктувалася занепокоєнням Пекіна станом безпеки та економічним розвитком прикордонної смуги. У Китаї усвідомили, що держави регіону надзвичайно чутливі до транснаціональних загроз, перш за все міжнародного тероризму, ісламського радикалізму і екстремізму, організованої злочинності. Особливе занепокоєння Пекіна викликало зростання уйгурського сепаратизму. До того ж у 1990-х рр. у регіоні ЦА були виявлені значні запаси вуглеводнів, так необхідних для зростаючої китайської економіки в контексті диверсифікації доступу до сировинних ресурсів. Пекіну було важливо чітко сформулювати свої енергетичні інтереси в ЦА, пов'язані

з програмами прискореного розвитку центральних і західних провінцій Китаю.

Третій етап (з 2001 р.) – регіон ЦА набув стратегічного значення для Китаю. Початок цього етапу пов'язаний із наслідками подій 11 вересня 2001 р., коли Центральна Азія зайняла особливе місце в глобальному порядку денному. До цього периферійний регіон став стратегічним для Китаю, Росії, США та інших гравців. Тепер у Центральній Азії китайці вирішували вже глобальні завдання. Актуалізувалася проблема забезпечення доступу до сировини, а також використання транзитного потенціалу регіону. У зв'язку з цим Китай зробив наголос на багатостороннє співробітництво в рамках ШОС та розвиток двосторонніх відносин із країнами регіону, насамперед у сфері економіки [8].

Виходячи з реалій сьогодення, на нашу думку, доцільно додати вже четвертий етап формування політики Китаю в регіоні ЦА, який розпочався у 2013 р. презентацією нової китайської ініціативи «Один пояс, один шлях», яка має надзвичайно важливе значення для КНР.

Практичне втілення геоекономічної ініціативи «Один пояс, один шлях», яка включає проекти «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI сторіччя», безпосередньо стосується країн Центральної Азії через реалізацію великих інфраструктурних проектів і надання багатомільярдних контрактів. Анонсована у 2013 р. ініціатива була включена до списку важливих завдань китайського уряду та передбачала формування нової моделі міжнародного співробітництва Китаю з країнами Євразійського континенту. У такий спосіб Китай сподівається посилити свою роль у міжнародному економічному співробітництві та зміцнити зв'язки з країнами континенту у сфері науки, культури та освіти.

Проект «Економічний пояс Шовкового шляху» передбачає розбудову виробництва та інфраструктури у широких смугах навколо створюваних транспортних коридорів. Основні капіталовкладення планується здійснити в розвиток енергетики, гірничодобувної та переробної промисловості та в інфраструктуру. Для Китаю важливо забезпечити отримання гарантованих доходів від своїх інвестицій, тому він зацікавлений в існуванні стабільного геополітичного середовища на теренах ЦА у довгостроковій перспективі [12].

Реалізація проекту «Економічного поясу Шовкового шляху» виходить за рамки традиційної уяви про розвиток лише наземних шляхів сполучення. Останнім часом китайська сторона приділяє значну увагу розвитку авіаційного сполучення у Центральній Азії та на Кавказі. Китай підписав з усіма центральноазійськими країнами угоди про авіаційне сполучення, які формально створили основу для інтеграції регіональної системи авіаційного сполучення. Крім того, китайська сторона допомагає Казахстану, Киргизстану та Грузії модернізувати їх авіаційну інфраструктуру та підвищити стандарти безпеки авіаційних перевезень. Таким чином Китай продовжує розвивати євразійські логістичні шляхи для спрощення своєї комунікації з Європейським Союзом [10].

Базові принципи політики Китаю щодо Центральної Азії були визначені Головою КНР Сі Цзіньпінем у ході візиту до країн регіону в 2013 р. Вони були сформульовані у чотирьох тезах:

- дотримуватися дружби, залишатися добрими сусідами, що живуть у гармонії та злагоді. Повага до самостійно обраного народами різних країн шляху розвитку, невтручання у внутрішні справи держав Центральної Азії. Посилення контактів та координації, щоб спільними зусиллями будувати гармонійний регіон;

- дотримуватися взаємної підтримки, залишатися щирими та хорошими друзями. Зміцнювати взаємну довіру та співпрацю як на двосторонній основі, так і в рамках Шанхайської організації співробітництва (ШОС). Спільно боротися із наркотрафіком та транскордонною організованою злочинністю. Створювати сприятливе середовище для регіонального економічного розвитку;

- посилювати прагматичне співробітництво, залишатися взаємовигідними партнерами. Реалізовувати спільні стратегії і цілі щодо підтримки довготривалого стійкого економічного розвитку, побудови сильних держав і національного відродження. Використовувати переваги політичних відносин, географічного сусідства, економічної взаємодоповнюваності, сталого зростання, створювати взаємовигідне співтовариство;

- розширювати регіональне співробітництво, використовувати нові моделі співпраці.

Для реалізації цих принципів Сі Цзіньпін запропонував п'ять конкретних заходів: постійний обмін думками щодо стратегії еко-

номічного розвитку з метою вироблення необхідних програм економічної інтеграції; будівництво єдиної транспортної інфраструктури від Тихого океану до Балтійського моря; ліквідація бар'єрів для торговельних зв'язків та створення відповідної системи логістики; посилення валютних потоків з метою використання національних валют у спільній торгівлі; подальше зміцнення зв'язків між народами [13].

На сьогоднішній день можна констатувати, що визначена керівництвом Китаю стратегія щодо країн Центральної Азії успішно реалізується. Конструктивна спрямованість китайської політики партнерства одержала підтримку у політичних еліт всіх країн ЦА, а китайська модель розвитку стала своєрідним орієнтиром для цих держав.

За останні десятиліття Китай став головною економічною силою та найважливішим економічним партнером країн Центральної Азії. Уряди країн ЦА раді інвестиціям із Китаю, оскільки вбачають у цьому єдиний вихід уникнути подальшого занепаду і зберегти політичну стабільність.

Обсяг торгівлі між КНР і Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном і Узбекистаном, починаючи з 1990-х рр., зріс у десятки разів, про що свідчать дані МВФ. Китай фактично витіснив Росію з регіону і став найбільшим економічним гравцем у Центральній Азії. Якщо подивитися на інвестиційні потреби регіону, то участь Китаю є визначальною. Активність зростає в усіх секторах і неможливо уявити, щоб західний чи російський капітал міг би замінити китайський [14].

Динамічно розвивається двостороннє співробітництво Китаю з країнами ЦА. Основним партнером КНР у регіоні є Казахстан. Товарообіг між країнами у 2016 р. склав за різними оцінками від 27 до 40 млрд дол. США, що майже вдвічі більше товарообігу між Казахстаном та Росією [15]. У червні 2017 р. під час проведення саміту ШОС в Астані Казахстан підписав із Китаєм 22 комерційні угоди на суму 7 млрд дол. США. За цими угодами китайська сторона інвестує кошти у розвиток агрохімічного сектору в Казахстані, у будівництво вітроелектростанцій та мережі малих ГЕС [11].

У травні 2017 р. в ході першого візиту до КНР новообраного Президента Узбекистану Ш. Мірзієєва був підписаний великий па-

кет економічних угод між Китаєм та Узбекистаном на суму 20 млрд дол. США. Передбачається суттєве поглиблення взаємодії двох країн у газовій та хімічній промисловості, гідроенергетиці, будівництво заводу з виробництва синтетичного рідкого палива та середньостроковий контракт на поставку природного газу в Китай [11].

За останні роки Китай став головним імпортером для трьох країн Центральної Азії з п'яти: Киргизстану, Таджикистану та Узбекистану. Так, в 2015 р. на КНР припадало 56% всього імпорту Киргизстану, 41% імпорту Таджикистану та близько 20% імпорту Узбекистану. У структурі імпорту центральноазійських країн з Китаю присутній широкий спектр продукції, включаючи машини і обладнання, продукти харчування, товари широкого вжитку та ін. [4].

Що стосується експорту, то Китай став головним пунктом призначення для продукції Туркменістану і Казахстану. Так, частка КНР в експорті Туркменістану сьогодні становить рекордні 68%. При цьому, експорт Ашхабада в Китай практично монополює складається з вуглеводнів. Що стосується Казахстану, то частка його експорту в Китай складає 15%. Тут знову ж таки переважають нафта і газ, але в цілому казахський експорт більш диверсифікований [4].

У перспективі рівень китайського проникнення в економіку центральноазійських країн надалі тільки зростатиме. Наразі економічні проекти доповнюються інфраструктурними та логістичними, які за своїм характером є інтеграційними. Наприклад, Китай профінансував будівництво ЛЕП «Південь – Північ» у Киргизстані та аналогічної ЛЕП у Таджикистані, що дозволило цим країнам створити національні енергетичні системи, які були фрагментованими після розпаду СРСР [15]. Такі проекти, безумовно, сприяють зміцненню стабільності країн ЦА та підвищують авторитет КНР у регіоні.

Китай також є головним імпортером енергоносіїв із регіону. За повідомленнями китайського агентства новин «Сінхуа» експорт нафти з Казахстану до Китаю в 2017 р. виріс до 10 млн тонн (всього у 2017 р. Казахстан видобув близько 86 млн тонн нафти), а кількість компаній, що експортують нафту з Казахстану в Китай за останні роки збільшилася більш ніж у 4 рази. Більш ніж 60% китайського імпорту урану припадає на Казахстан. Туркменістан щорічно постачає до Китаю більше 30 млрд кубометрів газу, а його частка в імпорті Китаєм трубопровідного природного газу в 2016 р. складала

77% [16]. Киргизстан не має значних запасів енергоресурсів, але є важливою транзитною країною для постачання вуглеводнів із Казахстану і Туркменістану до Китаю.

Прискорене зростання поставок енергоресурсів із країн ЦА до КНР стало можливим завдяки тому, що Китай протягом всього лише декількох років створив у регіоні необхідну трубопровідну інфраструктуру. Перш за все, ввів у дію нафтопровід із Казахстану потужністю 20 млн тонн на рік і магістральний газопровід з Туркменістану потужністю 55 млрд куб. метрів [17].

За останнє десятиліття Туркменістан, Казахстан та Узбекистан за підтримки Китаю змогли суттєво диверсифікувати мережу постачання газу до китайських ринків в обхід Росії та дістати бажану транзитну незалежність від Москви, якої поки що не позбулися зав'язані за російський імпорт газу Таджикистан та Киргизстан.

Енергетичні відносини з Китаєм практично забезпечили Туркменістану захист від активного втручання у внутрішні справи країни з боку Москви. Фактор присутності Пекіна в енергетичній сфері Туркменістану з великою кількістю контрактів на поставки туркменського газу в Китай на мільярди доларів фактично зв'язує російському керівництву будь-які можливості для зовнішнього тиску на цю країну [18, с. 154].

Щедрі китайські кредити під низькі відсотки значною мірою допомагають розбудовувати транспортну та енергетичну інфраструктуру між країнами Центральної Азії та КНР, що сприяє збільшенню товарообігу з регіоном та зменшує залежність вказаних країн від російського впливу. Станом на 2016 р. Китай надав країнам ЦА близько 30 млрд дол. пільгових кредитів. Зокрема, Казахстану – понад 13,5 млрд дол., Туркменістану – понад 12,4 млрд дол., Узбекистану – понад 2,2 млрд дол., Таджикистану – понад 1,7 млрд дол. та Киргизстану – понад 1,1 млрд дол. [19].

Через кредитну політику Китай реалізує свої національні інтереси, оскільки, крім низьких відсотків, умовами кредитних угод також є залучення для їх реалізації китайських робочої сили, технологій та бізнесу. Це дозволило КНР зайняти домінуючі позиції по ряду економічних і фінансових параметрів вже в трьох із п'яти центральноазійських республіках – Таджикистані, Киргизстані та Туркменістані. При цьому, також стрімко зростає боргове наванта-

ження країн Центральної Азії перед Китаєм. У Таджикистану і Киргизстану заборгованість перед китайськими банками наближається до 50% від усіх зовнішніх боргів. Туркменістан залучив у Китаю значні кредитні ресурси на розвідку і на облаштування власних газових родовищ. КНР залишається єдиним покупцем туркменського газу, велика частина виручки від продажу якого витрачається на обслуговування раніше виданих кредитів. Навряд чи можна вести мову про списання хоча б частини боргів, їх все одно доведеться повертати. При цьому Китай влаштують будь-які способи їх погашення – землею, власністю, природними ресурсами, родовищами. Така ситуація дає підстави деяким аналітикам оцінювати політику Китаю в регіоні ЦА як експансію та «колоніалізм з китайською специфікою» [20].

Безсумнівно, що торгово-економічне співробітництво з країнами ЦА є досить вигідним для Китаю. Споживаючи природні ресурси Центральної Азії, КНР продає в регіон товари з високою доданою вартістю (продукцію машинобудування, електроніку, устаткування, товари легкої та харчової промисловості). Тим самим із року в рік збільшується технологічна залежність регіону від Китаю.

Новим фактором політики Пекіна щодо ЦА є закріплення в пріоритетах внутрішньої політики КНР рішення щодо необхідності розвивати західні регіони країни, оскільки у регіональному розвитку Китаю донині спостерігаються значні диспропорції.

Західні регіони Китаю тісно пов'язані з Центральною Азією. Так, майже третина всієї торгівлі Сіньцзян-Уйгурського автономного району сьогодні припадає на Казахстан. У програмних документах Пекіна з розвитку західних регіонів Центральної Азії відводиться важливе місце. «Необхідно використовувати унікальні географічні переваги Сіньцзяна як вікна на Захід, поглиблювати обмін і співробітництво з країнами Центральної Азії, Південної Азії та Західної Азії. На основі «Економічного поясу Шовкового шляху» слід створити транспортний вузол, центри бізнес-логістики, культури, науки та освіти», – йдеться в документі «Прекрасні перспективи та практичні дії щодо спільного створення «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI століття», виданому зовнішньополітичним відомством Китаю та затвердженому Держрадою країни [4].

Актуальним для КНР є співробітництво з країнами ЦА у протидії тероризму та екстремізму. Активізація останніми роками ісламістів у Казахстані та Киргизстані, розповсюдження радикалізму викликають серйозну занепокоєність у Китаї. Влада КНР стурбована спробами активізувати ісламський рух на власній території у Сінцзян-Уйгурському автономному районі. Вже багато років Пекін веде боротьбу з терористичним підпіллям у цьому регіоні.

Безпекові питання у Центральній Азії Китай вирішує на двосторонньому рівні, а також через Шанхайську організацію співробітництва (ШОС). Ця організація є важливим дипломатичним інструментом Китаю в ЦА. У цілому ШОС відіграє важливу роль у зміцненні позицій КНР у регіоні та є механізмом, що дозволяє Китаю брати участь у справах всієї Центральної Азії. Тож розвиток ШОС, безумовно, є пріоритетом китайської зовнішньої політики [18, с. 150–151].

Успіх політики Китаю в регіоні ЦА пояснюється тим, що вона ґрунтується на інструментах «м'якої сили». Казахські аналітики виділяють у концепції китайської «м'якої сили» три основні напрями. Першим із них є проведення політики безпеки, яка спрямована на запобігання загостренню міжнародної обстановки. Китай прагне дистанціюватися від будь-яких військових конфліктів, якщо вони не зачіпають безпосередньо його національні територіальні інтереси, як у випадку Тайваню або островів у Південно-Китайському морі. Другим напрямком є надання допомоги в економічній, соціальній та гуманітарній сферах, охороні здоров'я, освіті. При цьому, Пекін не пов'язує надання допомоги з політичними або ідеологічними питаннями. Третім напрямком є, власне, заходи культурного характеру, покликані продемонструвати всьому світу сучасні досягнення КНР та миролюбний характер її зовнішньої політики [21].

Виходячи з цього, Китай проводить активну гуманітарну та культурну політику в регіоні ЦА, свідченням чого є масштабне залучення останніми роками місцевої молоді на навчання у китайських вищих навчальних закладах.

Кількість студентів із країн регіону, що навчаються у КНР, зростає кожного року. Для прикладу, у 2016 р. у Китаї навчалось 13 тисяч казахських студентів. Це все ще вдвічі менше ніж у Росії, проте ця тенденція є показовою [15]. Чисельність киргизьких студентів

у Китаї, за даними на 2015 р., становила близько 10 тис. осіб, а китайських студентів в Киргизстані – 1 тис. Вивчати китайську мову також можливо у казахських і киргизьких вузах. Так, близько 2 тис. студентів вивчають китайську мову в Бішкекському гуманітарному університеті, близько 1,2 тис. – на Киргизько-Китайському факультеті Киргизького національного університету ім. Ж. Баласагіна [21].

З метою реалізації завдань культурної політики Китай розвиває по всьому світу мережу інститутів Конфуція, якими опікується засноване ще в 1987 р. відомство Ханьбань – державна канцелярія із просування китайської мови за кордоном. Прообразом інститутів Конфуція стали аналогічні західні установи, такі як німецький інститут Гете або іспанський інститут Сервантеса. Відкриття інститутів Конфуція почалося в 2004 р. із Південної Кореї. За даними агентства Сінхуа, на вересень 2017 р. у світі налічувалося 516 інститутів та 1076 класів Конфуція, що діяли в 142 країнах світу. А загальна кількість їх слухачів досягла 7 млн чоловік. До 2020 р. чисельність інститутів Конфуція планується довести до 1000. При цьому, Китай приділяє пильну увагу своєму «ближньому зарубіжжю». У 51 країні, розташованій уздовж «Одного поясу, одного шляху», створені 135 інститутів і 129 класів Конфуція. На території Центральної Азії створено близько п'ятнадцяти інститутів Конфуція, які продовжують активно розвиватися. Головною базою для поширення китайського культурного впливу в ЦА стала столиця Сінцзяна – Урумчі. Із 2010 р. тут діє спеціальний заклад із розповсюдження китайської мови у країнах регіону [21].

Загалом влада Китаю на сьогоднішній день розглядає можливість перетворення Сінцзян-Уйгурського автономного району в орієнтовану на Центральну Азію освітню зону. У разі успіхів на гуманітарному напрямку Китай, внаслідок зміни поколінь, зможе здійснювати на життя країн ЦА не тільки серйозний економічний вплив, а й наростити тут свою «м'яку силу». Це, своєю чергою, буде сприяти подальшому зміцненню позицій Пекіна в регіоні [4].

Слід зауважити, що демографічний, економічний та технологічний потенціал КНР викликає певне занепокоєння країн ЦА перед перспективою «китайської загрози», яка уявляється як імовірна фінансово-економічна, а потім і військово-політична залежність

регіону від Китаю. Особливо сильні побоювання такого роду у Казахстані, Киргизстані і Таджикистані, що мають із КНР спільний кордон. Періодично страх перед «китайською загрозою» проривається назовні. Так сталося в ході «земельних» хвилювань у Казахстані, що відбулися у березні 2016 р. Їх причиною стали анонсовані владою зміни до Земельного кодексу, що дозволяли б іноземцям орендувати землі не на 10 років, як раніше, а на 25 років. Зміни пропонувалися для того, щоб інвестори могли окупити вкладення в проект. Але в результаті по Казахстану прокотилася хвиля мітингів, учасники яких виступали проти передачі сільськогосподарських земель китайцям. У підсумку проблемні статті Земельного кодексу в Казахстані довелося скасувати [21].

У країнах ЦА має місце занепокоєння з приводу зростаючої фінансово-економічної залежності від КНР. Залежність від китайських кредитів – тема, яка стосується майже всіх країн регіону та часто описується терміном «неоколоніалізм» [22]. У Казахстані, Киргизстані та Таджикистані існують підозри, що територіальні суперечки, які мали місце в цих країнах із КНР після розпаду СРСР, були вирішені на користь могутнього Китаю. Тож перед китайською дипломатією стоїть непросте завдання пошуку шляхів подолання існуючих побоювань та стереотипів щодо китайської політики в регіоні ЦА.

Активно на процеси у країнах ЦА намагається впливати Російська Федерація, яка вважає центральноазійські республіки сферою свого одноосібного впливу, як і увесь пострадянський простір у цілому. Росія підтримує тісні гуманітарні зв'язки з країнами регіону, зберігає значну військову присутність, що підкріплюється військовими базами РФ у Таджикистані та Киргизстані, а також членством Казахстану, Киргизстану та Таджикистану в Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ). Економічний вплив Росія намагається поширювати через діяльність Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), до якого входять Казахстан та Киргизстан.

Основними стратегічними цілями РФ в регіоні ЦА є задоволення своїх геополітичних та гео економічних інтересів, перешкодження впливу США і Заходу в цілому та стримування впливу Китаю на економічні, політичні та безпекові процеси в регіоні, який стрімко зростає.

Бажаним, але навряд чи досяжним, для Росії варіантом розв'язання проблеми російсько-китайської конкуренції в ЦА виглядає проєкт створення свого роду взаємовигідного «тандему», у якому «Китай забезпечував би в першу чергу ресурси розвитку, а Росія – безпеку» [12].

Очевидно, що на сучасному етапі політика Росії в Центральній Азії вступає у пряму суперечність з ініціативою Китайської Народної Республіки «Один пояс, один шлях», зокрема щодо впливу на регіон ЦА. На думку російських аналітиків, політика КНР в регіоні призводить до часткового «розмивання» євразійських інтеграційних процесів [4].

Головна розбіжність полягає в тому, що РФ прагне організації співробітництва по лінії Китай – Євразійський союз, а Китай вважає доцільною двосторонню співпрацю з кожною країною регіону окремо. Та й центральноазійським державам китайський підхід більш до вподоби.

На відміну від ініціативи «Економічного поясу Шовкового шляху», яка практично не інституціоналізована, ЄАЕС є міжнародною організацією з високим рівнем бюрократизації та домінуванням Російської Федерації. У його діяльності має місце необхідність узгодження позицій учасників, що позначається на швидкості і якості прийняття рішень, та спостерігається високий рівень недовіри між країнами-членами. Конкурентоспроможність ЄАЕС обмежується також низьким ступенем диверсифікації економік країн-учасниць і незначною часткою внутрішньої торгівлі, яка в 2018 р. становила лише 13,5% [23]. Очевидно, що справжня ціль Росії в ЄАЕС полягає не у побудові потужного інтеграційного союзу, а в намаганні взяти під повний одноосібний контроль країни пострадянського простору, у тому числі і в регіоні ЦА.

В. Іноземцев прогнозує, що РФ остаточно програє конкуренцію з Китаєм у Центральній Азії, і вже через 5–7 років ситуація для Росії на Сході буде такою ж, як і на Заході, у відносинах з Європейським Союзом. «Так само як Європейський союз інкорпорує в себе не тільки колишніх союзників СРСР, але вже й окремі радянські республіки, «Економічний пояс Шовкового шляху» стане конкурентом Євразійському союзу, оскільки співпраця з Китаєм буде відкривати більше можливостей, ніж з Росією» [24].

Можна впевнено констатувати, що можливості РФ виглядають досить обмеженими порівняно із впливом КНР. Для прикладу, статутний капітал Євразійського банку розвитку (головного фінансового інституту ЄАЕС) складає 7 млрд дол. США, статутний капітал, створеного Пекіном Азійського банку інфраструктурних інвестицій – 100 млрд дол. США. Крім цього, існує Фонд Шовкового шляху КНР у розмірі 40 млрд. дол. США. Таким чином, фінансові можливості Пекіна на цьому конкретному напрямку перевищують можливості Москви у 20 разів. До того ж мова йде лише про задекларовані російською стороною фінанси, які на практиці часто виявляються існуючими лише на папері [19].

На відміну від Росії, яка намагається залучити країни ЦА до власних інтеграційних процесів в економічній та військово-політичній сферах, КНР робить ставку на двосторонню економічну співпрацю за широким спектром напрямків. Це сприяє підвищенню суб'єктності країн регіону та слугує для них серйозним захистом від російської експансії.

Як слушно зауважують деякі експерти, виходячи «із сучасного довгострокового тренду, Росія в Центральній Азії є «державою, що йде» [4], [19]. На заміну їй вже прийшов Китай, чий економічний, а відтак і політичний вплив у регіоні постійно зростає. КНР є значно привабливішим економічним партнером для країн ЦА, ніж Росія: на відміну від Москви, Пекін не тільки пропонує більш вигідні умови для співпраці, але й не вимагає безумовної політичної інтеграції для закріплення економічних відносин. Решта міжнародних гравців, включно зі США та Європейським Союзом, впливають на ситуацію в ЦА значно менше.

Щоб заспокоїти Кремль, китайський лідер Сі Цзіньпін під час візиту до Москви у травні 2015 р. підписав із російською стороною угоду про співпрацю Євразійського економічного союзу з «Економічним поясом Шовкового шляху». Експерт московського Центру Карнегі О. Габуєв вважає, що ця угода стала результатом «дуже непростих і болісних переговорів» у Москві. За його словами, існує усна домовленість між КНР і Росією про те, що Китай зберігає за собою економічний вплив на Центральну Азію, а РФ і далі займається безпекою регіону. Проте китайські експерти вважають, що в перспективі збільшення економічного впливу КНР на центральноа-

зійські країни позбавляє Пекін можливості лишатися осторонь питань безпеки. Хоча це не означає, що вирішувати безпекові питання Китаю доведеться військовими методами [14].

На сьогоднішній день Китай уникає загострення відносин з Російською Федерацією, при цьому впевнено і наполегливо реалізовуючи свою стратегію в Центральній Азії. Міністр закордонних справ Китайської Народної Республіки Ван І у липні 2018 р. із цього приводу зазначив, що «між Китаєм і Росією в Центральній Азії немає так званого суперництва, є тільки співпраця. Китайська сторона готова з російськими партнерами докладати спільних зусиль до підвищення рівня співпраці з регіоном у сфері торгівлі, економіки, енергетики і безпеки» [25].

Для підтримки іміджу «великої держави» РФ намагається показати всьому світу та власним громадянам, що російсько-китайські відносини є рівні та взаємовигідні. Російський президент В. Путін прагне демонструвати ідеально теплі стосунки з президентом Сі Цзіньпіном і довести, що Росія є цінним союзником для Китаю. Насправді, як зазначає П. Баєв, реальність полягає в тому, що підозри між обома державами все глибшають, а довіри та поваги стає все менше. Економічні зв'язки з Китаєм забезпечують небагато стимулів для росту російської економіки. Російські компанії даремно намагаються отримати зиск від китайських інфраструктурних проєктів, які є частиною амбітної ініціативи «Один пояс, один шлях». Експорт зброї переживає стагнацію. Тож сутність сучасних російсько-китайських відносин, на думку П. Баєва, є такою: «Росія відчайдушно прагне стати рівним партнером для Китаю, але усвідомлює, що це не так. Пекін допомагає Москві підтримувати цей фасад, мінімально їй підігруючи, але презирство по відношенню до все більш ослабленого, хибно керованого та самовдоволеного «союзника» стає все більш очевидним» [26].

На відміну від Китаю і Росії, політика яких у ЦА не обмежується і не ґрунтується на міркуваннях безпеки, більша частина діяльності США в цьому регіоні після 11 вересня 2001 р. спрямована на укладання і збереження угод щодо співпраці у безпековій сфері. Саме в цих комерційних угодах США пішли шляхом Росії і Китаю – ігнорувати демократичні цінності та ринкові механізми, які так цінує Захід, заради забезпечення власних національних пріоритетів [9].

Політика США в Центральній Азії так і не набула цілісного характеру. Узагальнено завдання США в регіоні можна сформулювати наступним чином:

- не допустити ситуації, коли Росія та КНР будуть домінувати в регіоні такою мірою, що це виключатиме американську присутність у країнах ЦА;

- запобігти трансформації Центральної Азії в базу для розгортання екстремістських ісламських сил;

- перешкоджати перетворенню регіону в коридор для нелегального розповсюдження наркотиків та організованої злочинності;

- забезпечити американським компаніям доступ до енергетичних ресурсів ЦА;

- сприяти розвитку в державах регіону громадянського суспільства, верховенства права та прозорої ринкової економіки [27].

У планах американської адміністрації президента Д. Трампа передбачалося припинення фінансової допомоги Казахстану та Туркменістану, скорочення її вдвічі для Таджикистану та Киргизстану, а також незначне збільшення фінансової підтримки Узбекистану. Як прогнозують експерти, проекти, від фінансування яких відмовиться США, відійдуть Китаю, якщо вони будуть для нього цікавими [15].

Таким чином, регіон Центральної Азії набув стратегічного значення для Китайської Народної Республіки. Китай здійснює активне співробітництво з центральноазійськими країнами за широким спектром напрямків. У колі національних інтересів КНР в ЦА перебувають питання геополітики, міжнародної безпеки, енергетики, транзиту, економічної співпраці, безпеки кордонів, боротьби з тероризмом та сепаратизмом. Вплив Російської Федерації та США на країни ЦА є не співмірним із можливостями КНР. Тож майбутнє цього складного регіону та його стабільність значною мірою будуть визначатися саме політикою Китаю.

Для України є важливим вивчення досвіду організації співробітництва Китаю з країнами Центральної Азії, зокрема щодо використання механізмів та можливостей ініціативи КНР «Один пояс, один шлях» заради вирішення власних соціально-економічних проблем, оновлення інфраструктури, залучення інвестицій та поглиблення регіональної співпраці. Україні також варто розглянути питання щодо використання потенціалу Азійського банку інфра-

структурних інвестицій та Фонду шовкового шляху КНР для розвитку української економіки.

Використані джерела та література:

1. Rumer E., Trenin D., Huasheng Z., Central Asia. Views from Washington, Moscow and Beijing. New York: Armork, 2007. 224 p.
2. Olimat M. China and Central Asia in the Post-Soviet Era: A Bilateral Approach. Lexington Books, 2015. 254 p.
3. Международные отношения в Центральной Азии: События и документы: Учеб. Пособие для студентов вузов / А. Д. Богатуров, А. С. Дундич, В. Г. Коргун и др.; отв. ред. А. Д. Богатуров. 2-е изд., испр. и доп. М.: Изд-во «Аспект пресс», 2018. 560 с.
4. Воробьев А. Китай и Центральная Азия: растущая дружба под боком России. 04.07.2017. URL: <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/kitay-i-tsentralnaya-aziya-rastushchaya-druzhba-pod-bokom-rossii/#detail>
5. Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях»: монографія / за ред. О. Олійника. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. 392 с.
6. Даниленко С., Гальона О. Політико-економічні пріоритети Китаю в Центральній Азії // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Міжнародні відносини. 2016. № 1 (44–45). С. 13–21.
7. Халанчук В. Зовнішньополітичний порядок денний у регіоні Центральної Азії та стратегії для України. Дипломатична академія України ім. Г. Удовенка при МЗС України. Центр міжнародних досліджень. Аналітична записка. Вересень 2018. URL: http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/Veresen_2018_V.Halanchuk.pdf
8. Чарковска Е. Динамика центральноазиатской стратегии России и Китая // Международная жизнь. 2014. № 10. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1160>
9. Макаренко Т. Центральна Азія: де зіткнулися сила, політика і економіка // НАТО ревью. URL: https://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/UK/index.htm
10. Лебідь О. Зовнішня політика КНР: курс на «справжнє» світове лідерство. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел». 27.09.2016. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/vneshnjaja-politika-krn/>
11. Азмуханова А. М., Джумадилова Г. М., Амзенова Ж. Ж. Интересы Китая в Центральной Азии. Аналитическая справка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/interesy-kitaya-v-tsentralnoy-azii-analiticheskaya-spravka>
12. Гольцов А. Г. Стратегия России в Центральной Азии: пражнения до зміцнення позицій. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3375

13. Сыроежкин К. К итогам визита Си Цзиньпина в Центральную Азию: Казахстан. 16.09.2013. URL: <https://carnegieendowment.org/2013/09/16/ru-pub-52988>
14. Китай витиснив Росію з Центральної Азії. 15.10.2015. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/kitay-vitisniv-rosiyu-z-centralnoyi-aziyi-ft-187787_.html
15. Гончарук А. Суперництво Росії та Китаю за вплив у регіоні Центральної Азії. Висновки для України. Аналітична записка. 09.2018 / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/supernytstvo-a4f03.pdf>
16. Русак Н. Роль стран Центральной Азии в обеспечении энергетической безопасности КНР. URL: <http://mirec.ru/upload/ckeditor/files/rol-stran-centralnoj-azii-v-obespechenii-energeticheskoy-bezopasnosti-knr.pdf>
17. Попов Д. Центральная Азия в китайской концепции экономического пояса Шёлкового пути и стратегические интересы России. 29.04.2016. URL: <https://riss.ru/analytics/30016/>
18. Мінгазутдінова Г. Еволюція та структура інтересів Китаю в центрально-азійському регіоні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. / Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях»: монографія / за ред. О. Олійника. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. С. 142–158.
19. Гончарук А. Євразійські інтеграційні проекти Росії та Китаю: порівняльний аналіз. 11.02.2018. / Центр досліджень Росії. URL: http://www.r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=59890&lang=ukr
20. Мажитова Е. Зачем Китаю Центральная Азия? 03.04.2018. URL: https://kz.expert.ru/materials/polemika/4_zachem_kitayu_centralnaya_aziya
21. Шустов А. Мягкая сила дракона: как Китай пытается завоевать влияние в Центральной Азии. 09.01.2018. URL: <http://eurasia.expert/myagkaya-sila-drakona-kak-kitay-pytaetsya-zavoevat-vliyanie-v-tsentralnoj-azii/>
22. Долг с Востока. Как получилось, что Центральная Азия увязла в китайских кредитах. 17.04.2018. URL: <https://www.fergananews.com/articles/9902>
23. Аналитические материалы. Сайт Евразийской экономической комиссии. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/analytics/Pages/default.aspx
24. Китай відвоює у Росії Центральну Азію з допомогою багатомільярдних інвестицій 27.10.2015. URL: https://zik.ua/news/2015/10/27/kytay_vidvoyuie_u_rosii_tsentralnu_aziyu_z_dopomogoyu_bagatomilyardnyh_investytsiy__eksperty_637045
25. МИД КНР: Китай и Россия не являются соперниками в Центральной Азии. 18.07.2018. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5384919>
26. Баев П. Неминуча проблема для Путаїна. 15.03.2019. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/neminucha-problema-dlya-putina-50010919.html>
27. Николаев С. Центральная Азия в геополитике: американский вектор (1991–2008 гг.) // Международная жизнь. 2011. № 2. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/396>